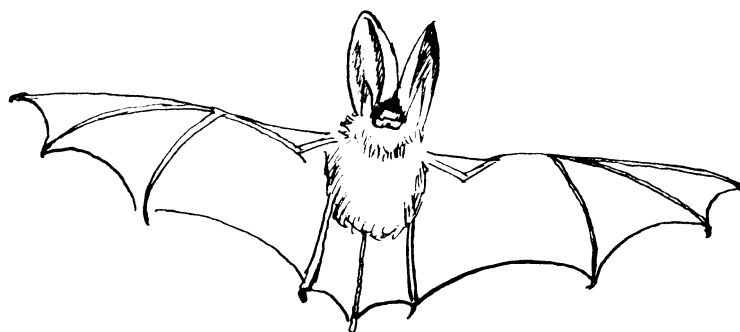

DE OUBLIETTE

S. Vestdijk

svestdijk.nl
2016

© 1999 – 2016 St. A.K. Auteursrechten Simon Vestdijk, Doorn
ISBN 90-75663-23-4

Deze PDF versie vrijgegeven onder Creative Commons Licentie BY SA NC
Aanvragen overig hergebruik welkom via <http://www.svestdijk.nl>

Hugo, door liefdeloze en bejaarde ouders reeds vroeg aan zijn lot overgelaten, liep op een wintermorgen over velden, met sneeuw overspreid, en langs besuikerde hutten van lijfeigenen, naar het dennenbos. Het kasteel had hij ver achter zich gelaten, tinnen noch torens waren te zien. In zijn kleine jongenspels gehuld, stapte hij tussen lage struiken door, over de stronken van omgekapte bomen, en volgde of kruiste sporen van dieren, waarvan hij sommige herkende, al wist hij hun namen nog niet. Sneeuw viel van de dennentakken, die door witte, bolle vrachten bedekt waren. Terwijl hij zo'n sneeuwval volgde, en opklom met zijn blik, bemerkte hij de eerste vogel, en kort daarop een tweede, en een hele rij. Hun bekken waren alle half geopend, een korte tak of stomp, onmiddellijk van de stam uitgaande, drong ver in die bekken door. Zo hing of zat het vogellichaam tegen de bomen aan, machteloos, met opgetrokken pootjes. Bloed zag hij niet. Het leek wel, alsof zij uit de boom dronken, of, indien het soms spechten mochten zijn, alsof men hen vereeuwigd had tijdens hun nijdig pikken in de schors. Lang dacht Hugo na over deze onbeweeglijkheid, want zulke vogels waren hem alleen vliegend of trippelend verschenen in zijn negenjarig leven. Toch moesten het dezelfde zijn. En, om alle twijfel uit te bannen, vielen hem nu ook de levende vogels op, die van tak tot tak sprongen, Vlaamse gaaïen, kraaien, merels, even kleurig of zwart als die daar, de bekken opengesperd, aan de dennen gekluisterd zaten. Geen wind, nauwelijks geluid; de vogels alleen vlogen, snorden, pikten en letten niet op de doden. Toen werd hij bang en liep weg.

Die nacht droomde hij van de vogels, nu zo groot en zwaar geworden, dat de dennen er krom van stonden. Weer lieten de levende vogels sneeuw vallen; maar deze balde zich samen tot grote witte eieren, waaruit weer andere opwiekten, die zich zonder verwijl naar de nog onbezette bomen begaven. Zij werden vastgehecht aan de stompen, of boorden zichzelf bereidwillig in. Maar weinige ontkwamen. Als er niet genoeg aan de bomen zaten, cirkelden de levende lager, als half bezwijmd, en wierpen in wanhoop weer nieuwe sneeuweieren, opdat de offers ijlings de dennen nog zouden kunnen bereiken. Toen veranderde de grootste boom van gedaante, onverwacht en heftig uitbarstend, even voordat hij wakker werd. Duidelijk herinnerde hij het zich na zijn ontwaken: zilveren ballen, stekelige kransen, duizenden zilveren vlokken wisselden af met de donkere vogels, – en een zwevende engel in top. Het was een herinnering aan het laatste Kerstfeest.

De volgende dag ging hij er met zijn hond op uit, die tegen de dode vogels blafte, en de levende trachtte te verjagen. De hond sprong tegen de bomen op, en slaagde er zelfs in, een van de lijken naar beneden te halen, waar het onmiddellijk door scherpe tanden verscheurd werd; hij onderscheidde nu ook bloed, losse veren, ogen, glazig of door een rimpelig vlies bedekt. Terwijl hij, half verdoofd, stond toe te kijken en de hond vergat te verbieden of aan te moedigen, voelde hij een hand op zijn schouder. Een van de jagers van zijn vader stond naast hem, het hoofd eerbiedig gebogen. Een nog jonge man was het, met vrolijk lichtgroene ogen en een koene trek om de mond. Van onder zijn groene hoed lachte hij tegen Hugo en vroeg hem uit. 'Ze doen kwaad,' zei hij, toen hij de verwondering en de onrust van de jongen bespeurde, 'ze eten hele velden leeg, ze moeten dood.' Meteen legde hij een pijl op zijn boog, spande, en schoot af; er viel een nieuwe vogel, en met enkele vaardige handgrepen

had de jager hem op dezelfde wijze aan een der dennen genageld. 'Om de andere af te schrikken. Maar het helpt niet veel,' – en toen gingen zij terug, Hugo begeleid door jager en hond, aan weerskanten. Half gerustgesteld nu, wilde hij al meer en meer bijzonderheden weten. Hoeveel van de nog rondvliegende vogels men doden zou deze winter? Of een zeker aantal van de slachtoffers voldoende was? Of dan niet de overige ongemoeid werden gelaten, omdat ze zoveel van hun makkers hadden moeten afstaan? En nog andere, onnozeler dingen vroeg hij over de dood, waarvan hij immers niet meer bevatten kon dan een kleur, een houding, een bewegingloosheid.

Zelden heeft hij het bos met de dode vogels teruggezien, maar het beeld ervan begeleidde hem voortdurend op zijn tochten in of buiten het sombere kasteel. Het beeld veranderde vaak; soms werden de vogels aan kleine kruisen gespijkerd en zo neergezet op een besneeuwd kerkhof; op andere tijden zweefden de levende, verblindend wit, boven een bende ruiters, waaronder zijn vader zich bevond; of de dieren hingen aan poort en posten van het kasteel, als werende hoefijzers, vastgenagelde beschermgeesten. Niemand maakte hij deelgenoot van deze innerlijke ervaringen, ook de jager niet. Zijn ouders zag hij alleen tijdens de maaltijden, en er werd nooit gesproken tussen de beide gebeden. Kaarsen flakkerden over het gele ammelaken en deden de schaduwen tot in het duister der hoeken bewegen, over wapens en geweien. Het kaalgeschoren hoofd van de kapelaan, die hem lezen en schrijven leerde, hing ver over een schotel, opgehoopt met groenten en kruiden, als een bleke paddenstoel tussen wanordelijk gras. Men kloof en knaagde aan de beenderen van ontzaglijke dieren. Altijd zorgde Hugo er wel voor, dat een hoge schaal of kom, of een bijzonder groot stuk wild zich tussen hem en zijn vader bevond, want niets boezemde hem zoveel vrees in als diens strak, loodkleurig masker, dat alle eigenschappen overgenomen scheen te hebben van de binnenkant van het helmvizier. Zijn lange zwarte baard hing in zijn bord; tussen de saus in de baard was oud bloed zichtbaar, resten van jacht of gevechten. De moeder was vaak afwezig: een hoge, strakke vrouw, die nooit meer die droevige balladen zong, een der vroegste herinneringen uit zijn jeugd. In haar tochtige torenkamer riep zij Hugo maar zelden bij zich. Het gehele kasteel trouwens was tochtig en kil; alle winden van vroeger dagen, verzadigd van moerasdamp en schimmel, schenen er in opgesloten, gevangen binnen de steen, zelfstandig in hun stormen en luwten, onafhankelijk van het klimaat daarbuiten. Er waren geen kinderen van zijn leeftijd. Zo leefde, droomde hij nog enkele jaren voort, tot een nieuw voorval zijn gedachten in een andere richting stuwde. Gezeten in het gras bij de slotbrug zag hij het legertje van zijn vader naderen, zwaar bemodderd, gevangenen meevoerend met proppen in de mond, door banden omsnoerd. Snel reden zij een lage poort in, die achter hen als vanzelf dichtsloeg. Vóór hem bewoog zich een schaduw, achter hem de jager. 'Gevangenen,' zei hij. 'Waar gaan zij heen?' vroeg Hugo omziend. 'Hoei,' floot de jager, zei niets meer, maar, naast de jongen neergeknield, tekende hij met de punt van zijn boog een verklarende figuur in het zand tussen de grashalmen, een mannetje. Toen sloeg hij met de boog een duizelend hocus-pocus door de lucht, en veegde het mannetje weer uit. 'Weg,' zei hij, en voltooide zijn gebarenspeel door op te staan en hard stampend op de weg heen en weer te lopen, die tussen brug en poort lag. Het klonk hol, metaalachtig. 'Weg,' riep hij nog eens, knipte met zijn vingers, en verdween lachend.

Alleen achtergebleven, dacht Hugo ingespannen na over de gevangenen. Drie mannen, maar misschien was er wel een vrouw bij; eerst later zou hij leren, dat bij ellende of dood het geslacht verdwijnt. Tot in de avond peinsde hij, toen ging hij

slapen, en droomde, als gewoonlijk. Maar er gebeurden al gauw zonderlinge dingen in die droom. Hij hoorde kloppen, voelde het ook, als onder in zijn eigen lichaam, tegen de ruggengraat aan. Hij viel, zonk, daalde af. In een steeds stijgende angst merkte hij, hoe de harde wervels in zijn rug zich uitzetten naarmate hij daalde, hoe zij groot en hol werden als kelders. In zijn borst woei het. Er weerklonken slagen, er dreunde gebons. Badend in klam zweet ontwaakte hij, maar hoorde nu duidelijk het kloppen beneden zich, onder zijn kamer. Nu en dan werd het afgewisseld door het rinkelen van ijzer. Even daarna was alles weer stil, en Hugo verdween in nieuwe dromen; de gevangenen kwamen nu voor de dag met lange kettingen en trachtten toch nog door te dringen in zijn lichaam, dat weer groot en hol werd. Maar hij hield ze op een afstand, en toen hij tegen de dageraad rustig en droomloos insliep, waren ze allemaal weggevlogen, met bebloede vleugels, witte boomstompen in de mond, die ze meedroegen naar de wolken.

Hugo ging op de handelingen en gesprekken letten van de volwassenen om hem heen. Er werd hem iets verborgen, en zelfs de jager, toch zo mededeelzaam anders, hield zich op een afstand. Waar hij praten hoorde verstopte hij zich, hij trachtte lijfeigenen het geheim te ontlokken, dreigde hen, of sprak van beloning. Twee dagen na die droom nam hij de schuwe en hinkende slotenmaker een versierd slot af, dat deze herstellen moest, en verzekerde, dat hij het in de gracht zou laten vallen, als hem niet alles over de gevangenen verteld werd. De slotenmaker, angstig geworden, beloofde. 'Zij zijn hier beneden, bij de anderen.' 'Hier beneden? Hoe kan ik daar komen?' – Nu legde de slotenmaker hem uit, hoe de oubliette, waarin de gevangenen voor altijd opgesloten werden, zich onder de grond uitstreckte bijna tot aan de slotgracht toe. Het was er zeer ongezond, en de mensen stierven er gemakkelijk. Zij moesten hun eigen doden begraven, werden nauwelijks gevoed. Vroeger, voor Hugo's geboorte, vermaakte de ridder zich wel met hen te tergen, en hun door een gat spijzen toe te werpen, die bedorven bleken te zijn. Het was een goddeloos werk, de kapelaan hield zich alsof hij van niets wist. Niemand leefde langer dan drie jaar in de oubliette. Buiten het kasteel kon men soms het koor der klachten horen. – 'Waar is de ingang?' – Men moest een paar kelders, gedeeltelijk met water gevuld, doorlopen, en kwam dan in een gang, maar alles was zorgvuldig afgesloten! – 'Je brengt mij de sleutels, of maakt nieuwe, anders...' – en hij hield het kostbare slot dreigend boven de gracht.

Toen de avond gevallen was, sloop de knaap de trappen af, gangen door, en bevond zich, met behulp van de sleutels, al spoedig op de aangeduide plaats. Een flambouw verlichtte plassen op de grond. Dikke ratten vluchtten voor hem uit. De gang, waaraan de oubliette grensde, welfde zich vrij hoog, het rook er naar schimmel en salpeter. De beide deuren vond hij gemakkelijk; breed en zwaar waren zij, en zo hecht gegrendeld, dat niemand aan de andere zijde enige hoop behoefde te koesteren. Verder bemerkte hij drie vuistgrote gaten in de muur, op manshoogte. Op een steen geklommen, trachtte hij naar binnen te gluren, maar pas toen hij zijn flambouw voor de opening had gebracht, bleek er leven achter die muur te schuilen. Hij hoorde mompelen en zuchten, ook rook hij geuren van weerzinwekkend bederf. Maar hij wilde de gevangenen zien. 'Kom maar eens hier,' riep hij, hardop, ondanks zijn vrees. Ketengerammel was het enige antwoord. Die avond zag hij niemand. Het werd al stiller en stiller in het hol, van tijd tot tijd klonk er gekuch, gesmoord als in doeken. Hij gaf het op en ging terug, alles weer zorgvuldig achter zich afsluitend.

Er kwamen nu maanden, dat hij, beheerst door zijn geheim, elke avond de oubliette opzocht, en soms diep in de nacht, als iedereen al rustte. Deze tochten verkregen

allengs een dusdanige betekenis voor hem, dat hij niet meer inslapen kon zonder beneden te zijn geweest. Vaak bleef hij uren op die steen zitten om te luisteren. Dan weer stak hij zijn fakkel door een der drie gaten en riep, luid en gebiedend. Slechts één keer werd hij een menselijk gezicht gewaar, een bleek vrouwengezicht, vlak voor het zijne. Maar de vrouw sprak niet, en was snel verdwenen. Alle gevangenen schenen zich zover mogelijk van de gang af te verzamelen, uit angst of uit gewoonte, en de oubliette was zo ruim, dat de geluiden als een zwak gemurmel tot hem doordrongen, haast niet te onderscheiden van het lekken van water of het stromen ervan in de slotgracht. De eenzaamheid en de stilte beangstigden hem, wekten na verloop van tijd ook zijn wrevel op. Zij moesten bij hem komen. Bij zichzelf sprak hij over hen als over zijn dieren, zijn veestapel. Geprikkeld door hun afzijdigheid bracht hij, indachtig aan het verhaal van de slotenmaker, vlees en brood, hield het voor het gat om hen te lokken, maar er kwam niemand. Eens nam hij twee fakkels mee, en wierp een er van zover mogelijk naar binnen, maar het vuur doofde terstond in de modder. Hij dreigde de gevangenen de gaten te zullen dichtstoppen, zodat ze stikken moesten in hun slechte lucht, hij beloofde hun de vrijheid. Niets dan bang gefluister, krachteloze stemmen als uit een andere wereld, beloonde zijn pogingen. En toch zaten er wel vijftig gevangenen, had de slotenmaker gezegd.

Toen ging hij minder vaak naar beneden, maar dacht meer na. Het was in deze tijd, even voor zijn eerste communie, dat hij, op zijn vroegere visioenen teruggrijpend, antwoord zocht omtrent het geheim van wat in de oubliette op al zijn vragen zwijgen bleef. Dat dit vijanden van zijn vader waren, had hij begrepen, misschien ook wel rovers, landlopers of stropers. Maar waarom werden ze dan niet dadelijk terechtgesteld? Nut was ver te zoeken. Niemand had er enig vermaak van. Maar Hugo zocht en vond, een oplossing voor zichzelf alleen. Langzaam aan, geleid door de kleuriger dromen zijner lichamelijke rijpheid, legde hij zich de eerste grondvesten voor een levensopvatting, die slechts in zulk een kasteel gedijen kon. En altijd weer waren het de vogels, die hem als een augur de weg wezen: door de tegenstelling tussen hun vlucht en openlijke dood vooral, en, wanneer hij geheel in zijn droomherinneringen afdook, tussen hun argeloosheid en hun slachtofferschap. Uren zat hij soms te peinzen, zag de vogels voor zich, dan de gevangenen; de vogels met de korte tak in de bek, de gevangenen met een prop in de mond; de vogels levenloos aan de stam, onder de kroon, waarin hun makkers rondsprongen en zongen, de gevangenen in de oubliette, onder de lichtere vertrekken waarin hijzelf, zijn ouders en hun dienaren veilig gezeteld waren. Geen der gevangenen leefde langer dan drie jaar, en moesten er niet bij zijn die veel eerder stierven? Gedurig werden nieuwe aangevoerd, en in de diepten opgesloten, zonder naam of recht. Op het kasteel stierf niemand. Hijzelf kon sterven, ja, maar het gebeurde niet. Zijn moeder stierf niet, zijn vader niet, de jager, met wie hij allengs vriendschap gesloten had, niet, en de manke slotenmaker ook niet. Herhaaldelijk telde hij de levenden na, op zijn vingers, met zichzelf beginnend, doch geen knecht overslaand. Zij sterven. Wij leven. Veel verder dan deze gedachte kwam hij niet, aanvankelijk; doch door een ontelbare herhaling zonk de gedachte al dieper en dieper af in zijn ziel. Wij leven. Zij sterven... Zij sterven, dus wij leven. Wij leven, omdat zij sterven. Aarzelend voltrok zich deze nieuwe wending, als een toevallig spel van woorden. Aan een samenhang geloofde hij nog niet, alleen aan een gelijktijdigheid: hier en daar, wij en zij. Zijn dromen sloegen die brug zo vast en onverbrekkelijk, dat zijn gedachten vooreerst niets meer bij te bouwen hadden. En het duurde niet lang, of de onbegrijpelijkheid van de dood kwam hij te boven door de veronderstelling van een nut, dat verder niet

bewezen hoefde te worden. Dit alles sprak vanzelf. Het kostte hem moeite, niet op klaarlichte dag over de oubliette te spreken, zoals men tegenover anderen spreekt over kerken en kerkhoven. Geregeld daalde hij af. Nooit zag hij iets, en toch ging hij er steeds weer heen, zoals een gelovige de mis bezoekt, ook al let hij niet meer op de heilige handelingen. Nooit werd hij ontdekt. Men liet hem ook meer vrijheid; zijn vader, ouder en somberder geworden, vertrok soms voor weken op rooftocht of vete, zijn moeder zat gehele dagen achtereen hoog in haar torenverblijf. Het kasteel bleef tochtig, de lijfeigenen arm en nederig, de oubliette vol. Wat wilde men meer?

Het belangrijkste voorval uit die jaren was zijn eerste communie, en het onderwijs, dat daaraan in een kleine, stoffige torenkamer voorafging. De kapelaan bleek evenwel meer vertrouwd met de bekoring van een overvloedig maal dan met de mysteriën van zijn godsdienst. Donker en weerbarstig zat Hugo tegenover hem, één been schuin over zijn bank, gereed om alweer weg te lopen. Buiten lokten boog en wild, wachtte Antonius de jager. De vragen van de catechismus waren hem zo vaak voorgelegd, dat hij ze beter kende dan zijn leermeester. Maar de leerling hield ervan dieper op sommige vraagstukken in te gaan dan wel naar recht en geweten verantwoord kon worden. Gelukkig stonden er, om het onheil af te wenden, altijd volgende vragen klaar. Eén punt was er echter, waarvan de kapelaan Hugo nooit kon afbrengen, én zelfs de jachtgeneugten werden hiervoor vergeten. Indien Christus voor ons gestorven is, waarom dan, voor ons heil, geen nieuwe offers? Is een werkelijk mens, ook al zou hij de ergste misdaden hebben bedreven, een mens van vlees en bloed, gedood, niet een betrouwbaarder middel dan de transsubstantiatie? Vergeefs trachtte de kapelaan deze en dergelijke vragen te ontwijken, waarop in geen catechismus ter wereld de antwoorden te vinden waren. Hugo joeg hem door de jonge, doch zeer stekelige distels ener eigengemaakte scholastiek met evenveel vuur als waarmee hij het wild door de bossen achtervolgde. Waarom dit, waarom dat? Waarom de zoon Gods, en niet de moordenaars, die naast Hem stierven? Een en ander bereikte zijn hoogtepunt, toen de jeugdige theoloog in de hitte van het gesprek Christus een bedrieger noemde, waarop de priester zich bij de ridder meende te moeten beklagen. Maar ook dit hielp weinig. Vraag en antwoord, afgesneden nu, zetten zich hardnekkig binnen zijn geest voort, en al spoedig was zijn stelsel ook van buiten af voltooid met behulp van de eeuwenoude dogma's, waarvan hij, zo niet het waarheidsgehalte, dan toch de stelligheid overnam. Hij dacht in termen als: de kruisiging onder de grond, het heil der oubliette; en de vrome beelden die hem in die tijd voor ogen zweefden, waren minder dan die welke hij in de kapel op glas geschilderd aantrof of in zijde geweven, dan de twee zelfgevangene: vogeloffers, overzweefd door het embleem van een wraakgierige of gelukzalige engel, mensenoffers, vernederd in de holklinkende gewelven van zijn vaders kasteel.

Hij was twintig jaar geworden, toen zijn vader dood werd thuisgebracht. Verbazen deed dit hem niet. Er kunnen overal ter wereld oublietten zijn, en de oude roofridder strekte zijn zwerftochten soms zeer ver uit, buiten het bereik van de geheimzinnig beveiligende macht. Op het kasteel was in tientallen jaren niemand gestorven; daarbuiten zoveel te meer. Men sleepte hem, ongeveer in tweeën gebroken, naar binnen, ijzingwekkend om aan te zien. Sommige gedeelten van het lichaam kleefden in het harnas vast, andere puilden naar buiten. De moeder treurde nauwelijks om de weinig beminnelijke echtgenoot, en ook Hugo moest bedenken hoe zelden deze vader het woord tot hem gericht had. Dat hij nu heer van het kasteel was geworden, ging langs hem heen. Hij dacht, zoals vroeger zo vaak, over de betekenis der doden.

In zijn persoonlijke mythologie werd dit een nieuw element. Meer dan sacrament of gebed beschermde de oubliette, ten koste van een onafgebroken verblijf op het kasteel. Maar voor hém golden nu andere wetten; vaag voelde hij, dat zijn vaders dood hem voor vele jaren onaantastbaar maakte tot in de verste landen, even onaantastbaar als het bad in de rivier genaamd Styx de jonge held Achilles, over wie hij gelezen had in een oude legende. De dood gaf macht, indien men hem bij zich behield. Vogels leefden boven vogels, ridders boven oublietten, de gehele Christenheid boven het offerlam; hij zou het eens een tijdlang met deze aan hem verwante dode beproeven.

Drie dagen later stond hij in volle wapenrusting voor zijn moeder; in de deuropening was Antonius de jager zichtbaar, en achter de jager een paar verlegen knechten in slecht zittende kolders. Hugo vroeg om veel geld, om haar zegen, kuste haar de hand en verdween. En na enkele ogenblikken stampte de kleine troep te paard over de slotbrug, door dienaren en lijfeigenen nagestaard, de kleurige vanen en pluimen bolgestuwd door een laatste windstoot, die uit het kasteel scheen te komen. In ganzenmars daalden ze de heuvels af, en reden door de bossen naar de dichtstbijgelegen heirweg. Een lapje, gedoopt in vaderlijk bloed, lag op zijn naakte borst. Alles was in orde, hij kon gaan, beschermd door de zwarte binnenwereld van het harnas, en beschermd door dit bloed. Maar hij herinnerde zich, te laat, een belangrijke opdracht verzuimd te hebben. Een der knechten werd teruggestuurd, en die avond vonden drie gevangenen in de oubliette de worgdood. Sindsdien trok de bezetting van het kasteel er bij herhaling op uit om nieuwe voorraad te zoeken. Desnoods lijfeigenen! Veilig moest zijn moeder leven, zolang hij er niet was...

Er begonnen nu jaren van een avontuurlijk bestaan, zoals hij zich dat gewenst had. Antonius bleef bij hem, de andere dienaren wisselden vaak. Zij trokken van stad tot stad, door eenzame landstreken, aanschouwden het steile gebergte, heiden en steppen, twee, drie verschillende zeeën vanaf stranden, rotsen of ingewikkelde havens, zij vielen van gevecht in gevecht, van gunst in ongenade. Halverwege begeleidden zij een der eerste kruistochten, maar twist over geloofsstukken bracht scheiding teweeg. Beurtelings werden zij vervolgd wegens manslag of toverij, en hoog geheven en geëerd als edele vreemdelingen. In toernooien vocht Hugo zelden, maar van die enkele keren behield hij een onuitwisbare herinnering aan de hoge begunstigden van dit dodenspel: de vrouwen op kleurige tribunes, wie hij, zo hij hen al niet met haat benijdde, dan toch deze bevoorrechting, berustend op geen enkele verdienste, misgunde. Men behield een sterker indruk van zijn lomphheid dan van zijn moed. In die tijd was hij nadenkender dan ooit, van zijn omgeving zag hij niet veel meer dan waarop de levendiger jager hem opmerkzaam maakte, en ook dit nam hij uitsluitend in zich op, indien het zich leende voor zijn gepeinzen.

In zonderlinge speculaties verloor zijn geest zich vooral na een gesprek, dat hij met een kluizenaar voerde, in een wilde bergachtige streek. In niet veel meer dan een rotshol hadden zij uren zitten praten, terwijl Antonius met zijn helpers gemzen trachtte te schieten of roofvogels. De bewoner, een vroeger priester, bestraft wegens het lezen van verboden schrifturen, en toen gevlucht, had in geen jaren een mens gezien. Vuil, vermagerd, de huid glinsterend als van een leproos, sleepte hij zijn haren kleed achter zich aan en verschrikte daarmee de horden ratten, die in duistere hoeken op steenachtige etensbrokjes knaagden. Als het merkwaardigste in het hol viel een ongehoorde verzameling menselijke en dierlijke skeletten op, waarin en waarachter de ratten zich verborgen en hun nesten bouwden. Langs de ribben van een volledig mensengeraamte kwamen zij neergegleden; overal lagen beenderen van vogels, herten, hollenberen verspreid; en op een rotsblok, waartegen de

kluizenaar zijn boek steunde, glom een schedel, waarvan de holten steeds op hem gericht moesten zijn, als hij las. Haast nog uitzonderlijker dan dit interieur was zijn levensbeschouwing, gegrond op duidelijke ketterse afleidingen uit gnostische, manicheïsche en neo-platonische geschriften. Onder meer geloofde hij in de mogelijkheid van een gedurig opstijgen tot de godheid tijdens het leven, niet lijdelijk getrokken, dankzij de genademiddelen der kerk, doch door daadwerkelijke uitroeiing van alle lichamelijke driften. Hiervoor diende dan ook de vele macabere attributen, in de kluis verzameld. Maar voor Hugo verkreeg dit memento mori een geheel andere betekenis. Hem was het immers niet te doen om leven en dood in goddelijke visie te overwinnen, doch om de tweede te benutten ten behoeve van het eerste. Soms ging hij zover te veronderstellen – en alleen zijn filosofische ongeschooldheid verhinderde hem dit scherper te formuleren –, dat God enkel dat Wezen kon zijn, dat leefde ten koste van de ontelbare dodenreeksen hier op aarde. Niet Christus was voor de mens gestorven, maar de mens stierf voor God. 's Nachts, in het eenzaam gebergte, dat zijn kalkspitsen boven hem verhief, bij het roepen en voortreppen van een waterval, keek hij naar de sterrenhemel op, en vergeleek het spottend schijnen der vele lichten met de aardse duisternis. Ongetwijfeld zweefden daar zalige zielen, wellicht goden, in een eeuwig leven boven deze donkere wereld, waarvan de lijkkleurigheid en hardheid hun tintelend en gewichtloos bestaan pas mogelijk maakten. Alleen de zon, edelmoediger, kwam dichterbij, zette zich neer op de azuren bol bij dag, en wierp een gele en rode aalmoes van licht en warmte naar binnen. Allen leefden zij van lijken, zoals ook elk menselijk wezen dit deed, maar onfeilbaarder, en onafzienbaar van duur. Hij sprak met de kluizenaar hierover, maar zij gleden langs elkaar heen, omdat zij verschillende zin verbonden aan dezelfde woorden. Toch bleef hij daar maanden dralen, voordat hij bewoonde streken opzocht, zozeer had hij zich gewend aan die knekels en verschillend gevormde oogkassen, die in alle richtingen voor zich uitstaarden, en die hem een passender omgeving voor zijn gemijmer toeschenen dan de schoonst geweven wandtapijten met zinnebeelden van de dood. Voor iemand als Hugo, wiens wereldbeeld gebroken uiteenviel in een witte en zwarte helft, moest de liefde voor vrouwen, samengesteld uit deze kleuren, vermengd met nog zoveel andere, een slechts oppervlakkige waarde bezitten. Zij behoorden tot de dingen, die hem in wezen niet aangingen. Het leven was een spel in zwart en wit, waarvan hij voortdurend de regels trachtte te vinden; hoe konden vrouwen hem van nut zijn hierbij? Statig, sterk en donker was hij geworden, merkbaar gelijkend op zijn vader, van wiens schim hij de nagebleven krachten in zich zoog. Geen wonder, dat vele edelvrouwen, en ook minderen in stand, hem met welgevallen beschouwden. Het was Antonius, vriendelijk koppelend van aard, die hem altijd weer uit zijn afgetrokkenheid trachtte op te wekken tot een galant avontuur. Hoewel strijd, beleg en rooftocht hem nader lagen, leende hij, bij tijden, het oor aan deze inblazingen. De jager trof zelfs alle voorbereidingen. Als het ene sneeuwveld op het andere geleken die avonturen op elkaar; de sporen van de jager waren steeds aan de rand zichtbaar, en Hugo ging nauwelijks veel verder naar het midden toe.

Wat hadden vrouwen hem te zeggen? Zinneloos werk om de koude tot smelten te brengen, of het wit te bezoedelen, wat ongeveer hetzelfde betekende. Kwam er niet één vrouw op zijn weg, die hem iets nieuws leerde over de dood? Het was wellicht dat eenvoudige landmeisje, bleek en ondervoed kind uit een der armelijkste dorpen aan de voet van het gebergte, waar hij zo lang tussen doodsbeenderen gemediteerd had. Eén ogenblik deed zij hem de vloek van zijn leven gevoelen, vergeten, en weer gevoelen, tot die tijd immer beschouwd als iets vanzelfsprekends. Was hij bij haar, dan leefde hij, wild en warm, of eindeloos bedwelmde, – maar merkte tot zijn schrik, dat de dood ineens ver weg was op die ogenblikken, en dan aan kon komen suizen

als een stenen kogel uit een belegeringswerktuig. Altijd suisde die kogel voorbij, want het was maar een gedachte. Op andere ogenblikken vergat hij alles weer, zacht en machteloos uitgestrekt, maar dan scheen de dood langzaam naderbij te sluipen, omwegen volgend, het lichaam van dat meisje voor zich uit houdend als gijzelende dekking. En soms peinsde hij lange uren over het strakke vrouwengezicht, dat hem door een vuistgroot gat vanuit de oubliette aangestaard had. Nieuwe dromen, gevoed door de vroegere, bezochten hem. Raakte de voorraad beschermende dood reeds uitgeput? Aan zijn moeder dacht hij nog maar zelden; het was de oubliette, die begon te lokken, die onuitputtelijke levende wal tegen alle gevaar. Maar werd zij wel voortdurend aangevuld? Kon hij op zijn mannen rekenen?

Op een nacht droomde hij, beklemmend en eindeloos, dat de oubliette leeg liep; als water waren de gevangenen verdwenen. IJverig zocht men naar anderen; voor de onwaarschijnlijkste misdrijven moesten lijfeigenen en boeren gestraft worden; hij vaardigde nieuwe wetten uit, ontdekte nieuwe beledigingen, nieuwe heersersgevoeligheden. Op slag vulden zij de gewelven. Maar na enige dagen kon men ook hen niet meer vinden. Dan beval hij rooftocht op rooftocht tot diep in het land; vanuit een eenzellige torenkamer begeleidde hij onafzienbaar blinkende legers met zijn blik. Aan de horizon zag men steden vlammen, dorpen in as, vluchtende drommen, opgestapelde lijken, vuur tot in de hemel. Keer op keer kwamen zij met lege handen terug; gevangenen waren onderweg gestorven of weer gevlucht. Toen smeekte hij de slotenmaker, de kapelaan, ten slotte zijn moeder, hem te helpen, en in de oubliette te gaan sterven, om zijnentwil. Maar het bleek, dat zij niet meer sterven konden: de oubliette had hen immers onsterfelijk gemaakt. Zo lang waren de levenden daar vergeten, dat niemand er het leven meer verliezen kon. Elk offer was onnodig geworden, de mens eeuwig, zijn eigen sterven voortaan nutteloos. Wat waarde bezat veiligheid, als er geen gevaren meer bestonden? En hij droomde verder, hoe hij in een der hoogste bomen van het bos met de vogels klom, en hoe hij God, die verschrikt kwam toesnellen, van aangezicht tot aangezicht dreigde, Hem de dood terug te geven, aan Hem en aan Zijn mensen. Alleen bij de dood van anderen kon hij leven en gedijen. God moest hem verhoren, en dan, als niets hielp, maar een nieuw geslacht uit klei scheppen, dat weer het vermogen om te sterven bezat. Waar bleven de aan boomstompen genagelde vogels, zo zij alle rondzweefden lichter dan engelen zonder slagschaduw, zonder pijn?

In een diepe wanhoop werd hij wakker. Dadelijk stond zijn besluit vast: teruggaan. Zulke dromen kwamen niet voor niets. Met ijzeren hand moest nu geregeerd worden. Hij bleef de meester, en het is van de meester het kenmerk en het voorrecht boven de slaaf te wonen, die voor hem het leven geven moet. Dit zwerven gaf te weinig houvast. Niet de kans om te sterven verontrustte hem, maar alleen de onmogelijkheid om zich, ver van de oubliette, tegen de dood in te graven. Met elke pijn, elke zwaardhouw, elke steen, snorde de dood om hem heen. Vrees joeg het hem niet aan, maar wel een ondraaglijke woede over de onberekenbaarheid van dit alles. Als een van zijn mannen sneuvelde, beschouwde hij dat als een persoonlijke belediging, waar hij enkele maanden te voren alleen maar aan het bezwerend nut van zo'n dood zou hebben gedacht. Voor hem volstond het lapje met bloed, ongetwijfeld; maar daarvan wilde hij niet afhankelijk zijn, hij wilde zélf berekenen, zélf voorzien en begrijpen, en de aan- en afvoer der doden regelen. Veiligheid bestaat slechts, zolang men haar zelf, op ieder nieuw ogenblik, opbouwt. Veiligheid door schimmen kan steeds doorbroken worden. Met deze waarheden scherp en helder voor ogen, ving hij de terugtocht aan, die maanden duurde.

Het eerste, waarvan hij zich, op het kasteel aangekomen, vergewiste, was, dat er niemand in zijn afwezigheid gestorven was. Zelfs zijn moeder leefde nog, rustig in haar torenkamer. De slotenmaker liep door de vertrekken. Sommigen van de knechten en lijfeigenen waren vervangen, de kapelaan eveneens. Het was hetzelfde kasteel, wat verwaarloosd nu, tochtig, kil en kaal. Gevolgd door Antonius reed hij binnen; niemand herkende hem; pas toen hij zijn bemodderd harnas had afgelegd, viel de gelijkenis met zijn vader op. Maar hij was ongeduldig naar de avond. Ongeduldig en nieuwsgierig: zou er iets veranderd zijn?

Listiger geworden, daalde hij nu anders af dan vroeger. Sleutels waren onnodig. In het donker sloop hij, zonder flambouw, naar de onderaardse gewelven, waarvan alle deuren opengelaten moesten worden, op de twee zwaar gegrendelde der oubliette na. Daar zette hij zich op de steen en wachtte af. Fluisteren en hoesten, ritselen en watergeluiden, zoals vroeger. Van de aanvoerder der achtergebleven trawanten had hij een ruwgekrabbelde lijst met de aanwinsten gekregen, honderden namen; doch niemand wist, hoeveel er gestorven waren, want niemand waagde zich in de oubliette. Ze leefden niet langer dan drie jaar, had eens de slotenmaker gezegd; die vrouw moest ook al lang dood zijn. Slaperig hield hij wacht, en trachtte geprevelde woorden te onderscheiden; misschien stierf een van hen op dit ogenblik, of waren ze bezig een lijk te begraven. Uit alles wat hij hoorde en rook, droomde en vermoedde, zocht hij het leven van deze helpers op te bouwen. Nieuwe levenskracht doorstroomde hem, als hij geluiden hoorde, die iets voor hem te betekenen konden hebben. Nog nooit had hij zich zo veilig gevoeld. Van het heil, dat de gevangenen hem en de zijnen brachten, was hij zeker. Maar hoe zou het zijn, als hij oud werd? Reeds nu was de diepe verandering, door geest en lichaam van zijn jeugd af ondergaan, angstwekkend merkbaar. Hoe zou het zijn? Sterven kon hier niemand, doch tegen het verouderen was geen kruid gewassen. Als oud man zag hij zich, steeds grijzer, magerder, gerimpelder, met bevende handen, die het zwaard niet meer konden voeren, zijn verstand verzwakt; maar onherroepelijk levend, onherstelbaar levend! Soms vreesde hij, haatte hij de gevangenen. Toch bleef hij stil op zijn donkere post, en dreigde hen niet meer, zoals hij als knaap wel gedaan had.

Zijn tijd verdeelde hij tussen de jacht en het lezen in grauwe folianten, heiligenlevens vooral. Over de vrouwelijke heilige las hij, die met afgesneden borsten door de stad werd voortgesleept, voordat de dood haar verlostte. Over de tientallen wijzen om te sterven, door al die verheven en gebaarde mannen gevolgd, die nu in heldere glasramen veelkleurig te pronk stonden. Dan weer dacht hij over de lijdensgeschiedenis na van de Zoon Gods, voor ons aller geluk gestorven, maar als terloops en toevallig; niet méér eigenlijk dan een onvolmaakt voorspel van wat op dit kasteel ondernomen werd: de stelselmatige overwinning van de dood door de dood... Verder leefde hij rustig en eentonig. Met zijn moeder bemoeide hij zich zelden, vrienden had hij niet, trouwen wilde hij niet, want hij vreesde een zoon te zullen krijgen, die partij zou willen trekken van zijn vaders dood, zoals hij dat zelf als jongeling gedaan had. Deze gedachte beheerste hem een tijdlang zozeer, dat hij er mee eindigde het lapje met bloed weg te gooien, om van zijn vader niet meer afhankelijk te zijn. Somber liep hij door de gangen en over het plein; de vrouwen der lijfeigenen haalden hun kinderen binnen, als hij voorbijkwam, omgeven door de korte windvlagen van binnen uit het kasteel, die het waaien te voorschijn riepen van mantel en zwarte helmpluim. Weken lang sprak hij geen woord, scheen niets te horen, niets te zien. In de beginne had hij nog een van de oudste dienaren uitgehoord over het leven op het slot, vroeger. Wat hij vermoed had, vond bevestiging: niemand was hier gestorven, in een onafzienbare tijd, de bewoners der

oubliette natuurlijk uitgezonderd. Alle overige sterfgevallen hadden buiten het kasteel plaatsgevonden, men deed hem zelfs een verhaal van een jager, dodelijk gewond binnengedragen, maar oplevend zodra men hem op de binnenplaats neerlegde, diezelfde binnenplaats, die hol en metaalachtig geklonken had onder Antonius' voeten.

Midden in weken van de naargeestigste eenzaamheid liet hij de dochter van een der lijfeigenen bovenkomen, wier uiterlijk hem deed denken aan het meisje, dat hij bemind had in de bergen. 'Met wie zal je trouwen?' vroeg hij. Zij lachte, toen hij voor haar neerviel en haar heupen omklemde. 'Hoeveel doden draag je al in je?' Haar glad lichaam bevatte in zijn ogen eensklaps alles, waarvoor hij in de wereld streed, dood en leven samen in een veilige, machtige rust, eentonig, zwaar en vleselijk, warm gehouden in een en dezelfde kringloop. Na enkele maanden trachtte hij 's avonds haar gefluister op te vangen in de oubliette. Was zij zwanger van hem, des te beter: twee offers in plaats van één. Er verdwenen nu ook anderen, lijfeigenen, van tijd tot tijd een knecht. De verhardste krijgslieden waren de medeplichtigen, Antonius stond hier buiten. Dan weer ondernamen zij een rooftocht in naburige dorpen, lichtten 's nachts mannen en vrouwen op. Een paar dagen lang was dan de oubliette luidruchtiger dan gewoonlijk, men hoorde wenen en vervloekingen, maar al spoedig dempte alles af tot het vertrouwde gefluister. Ook probeerde hij het met jonge kinderen, ijverzuchtig op hun jeugd. Aan elkaar vastgebonden, verzonken zij schreiend in de gapende en onverzadelijke gewelven. Misschien zou zijn zwarte baard iets minder snel vergrijzen door dit offer. Nóg niet tevreden, beval hij dieren te vangen, hazen, herten, vleermuizen, en sloot ze levend bij de gevangenen op. Alles kon van nut zijn, en hij moest er zorg voor dragen, dat de voorraad niet uitgeput raakte: hun sterven was zijn heil, maar als allen dood zouden zijn, dan was hij verloren... Zelf hield hij toezicht bij de kerkering. Met de grootste omzichtigheid werden de zware deuren op een kier geopend, helpers hielden hun spiesen scherp op de opening gericht, terwijl men de verse aanvoer naar binnen schoof. Daarbij omklemde hij de sleutel als een geducht en zeldzaam wapen, dat hij alleen vermocht te hanteren. Tegenover zijn moeder deed hij het voorkomen, alsof zij omgeven waren door de gevaarlijkste vijanden, die op deze wijze onschadelijk gemaakt moesten worden, waar hun geloof de moord verbood. Zonder morren liet zij zijn wil gelden, te oud en te moe om veel te begrijpen van dit gedrag.

Er leefde nog een ander op het kasteel, die zich van de zonderlinge offerdienst niets aantrok; de nieuwe kapelaan, vader Bernard. In tegenstelling tot zijn voorganger gaf hij blijk van een opmerkelijke geleerdheid, hij las en schreef veel, omringd door de werken der scholastieken; hij commentarieerde sommige kerkvaders. Zijn lotgevallen vertoonden enige overeenkomst met die van de kluizenaar, bij wie Hugo maandenlang in de bergen gewoond had. Ook viel hij in ongenade wegens ketterse uitlatingen, al droegen deze een geheel ander karakter. Aanvankelijk zeer wantrouwend en gesloten, zich afzonderend met zijn boeken, ontdooide hij, toen hij bemerkte, dat er van de ridders niets te vrezen viel. Zijn verblijf op het kasteel was een geheim voor de kerkelijke autoriteiten; overal zag hij mogelijkheden van verraad. Na verloop van enige tijd bracht Hugo hele middagen in zijn cel door, luisterde naar zijn eentonig praten, of keek toe, terwijl hij het perkament volschreef. Zijn schrandere voorhoofd, door evenwijdige rimpels overtrokken, boog zich ver over de tafel heen; hij moest zijn ogen dicht bij het papier brengen. Terwijl hij nadenkend in het ledig

staarde, repte zich zijn hand; vaak schreef hij nog door, als het vel reeds ten einde was, moest zich dan herstellen, droevig glimlachend. Hij antwoordde bereidwillig op alle vragen, die hem gesteld werden. Op andere dagen liep Hugo, ongeduldig door al die stoffige vlijt, door de kamer heen en weer, en zag uit door het torenraam, op bossen en velden, tot ver over de heuvels, waar het dal begon, en waaruit soms de mist van een rivier opsteeg, of de blauwe rook van twee of drie dorpen, die daar lagen. Het was een rustige omgeving, tot bespiegeling nodend. Broksgewijs vernam hij bijzonderheden uit het leven van de geleerde, hoe deze aan de universiteit te Parijs gestudeerd had en daar kennis maakte met enige nieuwlichters, die, Aristoteles vooruitschuivend ten koste van Plato en Augustinus, hartstochtelijke aanhangers van Berengar en Roscelinus merendeels, in voortdurende strijd leefden met de hoge geestelijkheid. Bernard, een der begaafdsten onder hen, was begonnen een verhandeling te schrijven, waardoor de universaliënstrijd voorgoed ten gunste van het nominalisme beslist zou worden. Na gewijd te zijn, gestadig opklimmend tot hogere waardigheden, vertrouwde hij zijn levenswerk aan een vriend toe, die niet alleen gehele stukken er van plagieerde, maar hem bovendien aanklaagde wegens ketterij, de Drieëenheid betreffende. Hierna was zijn loopbaan gebroken. Al zijn andere werken kwamen op de index, en zelfs liep hij persoonlijk gevaar, meer of minder, al naar gelang in de universaliënstrijd de realisten of de nominalisten een zij het ook kortstondige zege bevochten, met dikke folianten en eindeloze dissertaties. Hugo, die op zijn zwerftochten over deze strijd gehoord had, vroeg de geleerde om nadere uitlegging, en hoewel onvoldoende geschoold, begreep hij er toch zoveel van, dat het hem op grond van zijn levensbeschouwing mogelijk werd partij te kiezen. Zozeer had deze levensbeschouwing zijn geest doortrokken, dat ze zich leende tot allerlei nieuwe afleidingen. Het strijdpunt: de vraag, of algemene begrippen zelfstandige werkelijkheden waren (zo wilden het de realisten) of slechts woorden en namen in de menselijke geest, zoals de nominalisten meenden, loste hij op zijn wijze op, door als het algemeen begrip de dood te stellen. Het was de eerste keer, dat hij, onhandig, een scholastische redenering opbouwde, maar de ganse kracht van jaren volgehouden overpeinzingen steunde haar. Indien de dood slechts een naam of een woord zou zijn en geen werkelijkheid, dan was het ook onmogelijk, dat de dood van de een het leven van de ander begunstigde! Want dan bestonden er alleen afzonderlijke doden, en hun aantal legde geen gewicht in de schaal, noch hun betrekking tot de levenden. Maar hij wist: de dood van de een had als gevolg een toename in levenskracht bij de ander, zoals de waterzuilen in twee met elkaar verbonden vaten elkanders schommeling volgen; dit water was dan, vergelijkenderwijs, de werkelijkheid Dood, scherp te onderscheiden zowel van de afzonderlijke doden als van het woord, dat die werkelijkheid aanduidde. Hugo zag deze gedachtegang in een flits, zonder iets ervan aan de priester mede te delen, met wie hij nu immers zo diepgaand van mening bleek te verschillen, en de gedachte vermengde zich met beelden der oubliette, propvol lijken en levende lijken, waaruit de nog zo kort geleden werkende levenssappen (die toch niet verloren konden gaan) tot in het kasteel opstegen. En ook kwam hem weer die monsterachtige voorstelling voor de geest van een godheid, eeuwig en onaantastbaar heersend ten koste van een lijdende en stervende mensheid; en daarna, in afdalende mate, alle groten der aarde, de priester, de koning, de edelman, de rijke burger, rechte ieder zijn deel opeisend van een ellende, die zich in macht omzette, zoals de stinkende, borrelende mengsels der alchimisten in goud. Zij stegen en stegen, allen verdrongen zich, hesen zich aan elkaar op, streefden naar boven, naar het licht; maar struikelden soms, vielen dan diep, de bloedige grondvesten vormend voor wie na hen kwamen, eerst gejaagd en onzeker, dan rustiger, en ten slotte in het onbetwist bezit gesteld van al wat het leven begerenswaard maakt, – diep beneden hen de gapende

afgrond, die, voordat men aan een duurzaam levensgeluk kan bouwen, eerst gevuld en gedempt moet zijn. Een geweldige, duistere piramide stond daar, en hij aanschouwde weer die naar de vorm verwante dennenboom uit zijn kindsheid, waar zij nu in overging, behangen met lijken, overfladderd door vogels, die zorgeloos klapwiekten, en de engel in top... De avond viel. De zon ging onder als een brekend oog, bloedbelopen. De eerste sterren werden in het oosten zichtbaar. Uitdagend liet hij zijn blik die halve cirkel afzweven, van het rood naar het doortinteld donkerblauw. Alle zekerheden, werlds, wijsgerig, goddelijk, waren zijn deel, dankzij de oubliette en zijn vermogen er gebruik van te maken. Wat ging hem verder deze strijd tussen geleerden aan? Onsterfelijk was hij, en met hem elkeen, die zich onder zijn bescherming had gesteld. Vader Bernard dankend voor zijn filosofische uiteenzettingen, daalde hij de toren af, en zat nog uren bij het vuurschijnsel in de grote ridderzaal, voordat hij naar beneden toog om zich in het gefluister en het magisch getokkel van het water te verlustigen.

De angst, die hij zijn omgeving inboezemde, nam al ernstiger afmetingen aan. Lijfeigenen trokken weg in de nacht, werden soms nog ingehaald, zekere prooi voor de oubliette, maar velen slaagden er in te ontkomen. De dienaren, die bleven, waren hard en somber als hun meester. Van een geheel andere inborst en reeds lang van Hugo vervreemd, hield Antonius de jager het ook niet langer uit, en op een koude winterdag was hij verdwenen. Het werd nog eenzamer dan het al was op het kasteel. Avonden kwamen er, dat een loden zwaarte over alles te wegen scheen; verveling hing binnenskamers, angst buiten, wanhoop onder. Mager en bleek werd de ridder, en somberder dan ooit te voren. Niets kon verstrooiing brengen; boeken wezen alle naar het ene, het reeds zo goed gekende; vader Bernards sluitredenen roken naar het uitgedroogdste perkament; de dienaren waren angstig, stil, laks of dom, de vrouwen lelijk, de honden speels-onnozel, alle hoeken van het kasteel bekend als de onderdelen van een gevangenis; zelfs de oubliette, die op het ogenblik zo vol was, dat de handlangers maanden rust konden nemen, bracht weinig afleiding meer. Telkens had Hugo beproefd, zijns ondanks bijna, om met de onderaardse bewoners in contact te komen, doch alleen van buiten af; want nooit kwam het in hem op binnen te dringen, net zomin als men neiging gevoelt graven te openen of boven op het altaar te gaan knielen. Bestond er wellicht een wachtwoord onder hen, een gelofte? Voelden zij in hem de vijandige dwingeland? Nooit antwoordden zij, zij hielden zich stevast op aan het andere einde, het bij de slotgracht gelegene, en alleen hun tergend gefluister klonk tot de luisteraar in de gang door.

Enige maanden daarna werd hem medegedeeld, dat vader Bernard vertrokken was. Al zijn boeken en zijn meeste bezittingen had hij achtergelaten; op zijn werktafel vond men een zorgvuldig verzegelde brief. De kapelaan dankte daarin voor de hem verleende gastvrijheid. Uit betrouwbare bron had hij vernomen, dat zijn leven hier gevaar liep: de hoge priesterschap, inzonderheid een militant bisschop, wereldlijk heer ook van een naburige landstreek, wilde zijn verderf. Het nominalisme was bij decreet op alle universiteiten verboden! Er bleef hem zelfs geen tijd over om afscheid te nemen, elk ogenblik kon het bevel tot inhechtenisneming uitgevoerd worden; door de vlucht onttrok hij zich aan een vreselijk lot. Beschuldigd van ketterij, toverij, landverraad, en wat niet al, bleef hem niets anders over dan ver van hier een nieuw leven te beginnen, of zich ergens te verbergen. Hugo, die eerst aan voorwendsels geloofde, werd spoedig overtuigd van het tegendeel. Diezelfde dag

nog verscheen een klein gezelschap geestelijke heren en krijgsknechten aan de poort en verzocht binnengelaten te worden. Weigeren wilde hij niet, hoewel hij als leenman van de hertog van *** aan deze bisschop niets verschuldigd was. De knechten doorzochten dadelijk het gehele kasteel, zonder zijn toestemming, buiten zijn medeweten. Beminnelijk glimlachend, een statig heer met sluwe mond en zware oogleden, stelde zich de bisschop aan hem voor; samen zetten zij zich in de ridderzaal, verversingen werden aangebracht, en Hugo deelde reeds bevelen uit voor het middagmaal. Een schrijver en enkele monniken begeleidden de bisschop waar hij ging. Deze, aanvankelijk het doel verbergend van zijn komst, sprak in het vage over het strelende der kennismaking, over de reis, waarop hij alle burchten, ook die buiten onmiddellijk leenverband, bezoeken wilde, ten einde een goede verstandhouding te bevorderen in dit deel van het rijk. Zo praatte hij nog veel meer, hoffelijk en bezadigd, maar Hugo doorzag zijn werkelijke bedoelingen en wachtte af. Deze openbaarden zich ook inderdaad onder het middagmaal. Nadat de bisschop hem uitgevraagd had over allerlei onderwerpen, stak hij voelhorens uit in de richting van de vluchteling. De ridder dronk veel, het glas koortsachtig aan de lippen drukkend. Wat wilde men van hem? Wie had wat verraden? Op straffe des doods mocht geen zijner dienaren ooit over de dingen spreken, die het kasteel in zijn diepten verborg, maar wie kon op dienaren vertrouwen?... Bedachtzaam ledigde de bisschop zijn glas: rode vonk, schuin boven het schitteren van zijn ring. De drie monniken geleken in hun bruine pij op lompe schaduwen van de gestalte van hun heer, geworpen door een drievoudige kaarsvlam. 'Is uw kapelaan ziek?' vroeg de bisschop, met zijn glas spelend. Wat te antwoorden? Hij wist alleen, dat hij zijn geheim verbergen moest, – maar dat was immers niet hetzelfde als naar welks ontraadseling de geestelijke heer zocht. Daartegenover stond, dat vader Bernard iets zou kunnen loslaten, als hij gevangengenomen werd... Met moeite bracht hij uit: 'Hij vertrok enige dagen geleden...' 'Wie leidt dan de dienst?' vroeg de bisschop, alsof hij verwonderd was over die afwezigheid in een verblijf met godvruchtige bewoners. – Wie dat deed? Van welke dienst wilde de hoogerwaarde heer bijzonderheden weten? Door de nevels van zijn geest zweefden vage beelden aan. De jager die in zijn jeugd op de vogels in het bos geschoten had. De andere vogels aan de boomstompen. Geen woord kon hij uitbrengen. Geslepen glimlachend toonde de bisschop hem een geschreven stuk: een bevel tot inhechtenisneming. Een vragende blik: 'Maar hij is verdwenen, zegt gij...' – Haat streed in hem met angst. Dit onderzoek naar de ontvluchte geleerde scheen een diepergaand onderzoek te moeten verbergen. Achter elk woord loerde een ander woord, achter het fijngerimpelde masker een tweede, waarvan de ogen overal heen gingen, achter die zachte handen onopvallende klauwen, die wroetten in zijn bestaan. Werd ook hij verdacht van ketterij?... 'Maar', ging de prelaat voort, 'er is geen sprake van dat gij in deze aangelegenheid betrokken zoudt kunnen worden! Gij zijt boven alle verdenking verheven, als leek staat ge hier zelfs geheel buiten... Alleen: wie hier op het kasteel stierf zou niemand vinden om hem een einde te verzekeren, een Christen waardig! Uw moeder is hoog bejaard, naar ik hoorde. Ongetwijfeld hebt gij daar niet over nagedacht, toen gij uw kapelaan verlof verleende...' Hugo strekte zich, zijn hand brak het wijnglas. 'Hier sterft niemand', zei hij kort en uitdagend. Tegelijk keken de drie monniken op, en doken als op bevel weer ineen. 'Hier sterft niemand! Moet ik dat als een overmaat van godsvertrouwen opvatten, goede vriend?' voegde de bisschop hem toe, beschermend, licht geprikkeld toch, 'gij, een man van jacht en strijd, en naar ik vernomen heb ook bereisd, zult toch weten, dat de dood voor armen of rijken, bedelaar of koning...' Nu stond Hugo rechtop, de vuist gebald. Hij keek niet meer de geestelijke aan, doch staarde in het ledige voor zich uit. Het was of hij luisterde. Weer rezen de monniken. Achterover in zijn stoel leunde de bisschop, zelvend

heerszuchtig. Nog eenmaal hoorden zij de schor fluisterende stem van de ridder, afgetrokken, als beantwoordde hij een andere stem, die van verre kwam, met diezelfde nog in hem naklinkende woorden: 'Hier sterft niemand... Hier niet... Alleen daar...' Zijn rechter wijsvinger rechtstandig naar beneden gericht, bleef hij nog enkele ogenblikken staan, bereikte toen met vier, vijf toornige waggelstappen de deur, sloeg deze open – een koude wind trok even aan een gobelin – en weer dicht. Hij was verdwenen. Alles bleef stil. De bisschop boog zich voorover, besluiteloos met zijn gouden kruis spelend, glimlachte zuur, zette een Latijnse spreuk in. De drie monniken vertrokken, tegelijk en even ver, hun monden. Buiten sloop een klagende wind langs de muren, een geritsel in de wingerd verwekkend, dat vluchtte en terugkeerde, over de gehele lengte der zaal. Het klom naar boven en daalde af, en wikkeld venster aan venster, nis aan nis, in een betoverd net van schier onherkenbare geluiden. Soms klonk het als jammeren, dan weer als het verre gehinnik van een paard. Onnatuurlijk bleek kwam nu pas het moede knechtsgezicht in een hoek naar voren, dat er de hele avond geweest was... Eerst toen de deur alweer wijd openstond, merkte de bisschop, dat Hugo was teruggekeerd. Vol schrik greep hij naar zijn kruis, hief het afwerend. En toch was er zo weinig te zien in de deuropening. Met gebogen hoofd, in een geheel andere houding dan de opstandige van zoëven, stond de ridder daar nog te wachten. Zijn houding leek op die van een mokkende schooljongen, die tegen zijn wil iets aan zijn vader komt opbiechten; hij scheen geheel ontnuchterd, hij bleef aarzelen en aarzelen, daar in de deur, recht tegenover de bisschop, die al meer en meer terugweek, buiten de lichtschijs der kaarsen. 'Bid,' kwam de stem van de drempel, 'bid God, dat ge ooit nog zult kunnen sterven, na hier geweest te zijn. Overnacht hier niet...' Het scheen of hij zou gaan smeken, maar reeds sloeg de deur voor de tweede maal. De monniken waren achter de tafel gedoken. Het gewaad van de bisschop golfde, deinde, stampde, als een schip in nood, met nog één kruishout boven zich uit, waarop een gouden Sint-Elmusvuur gloorde. De oude knecht schoot angstig uit zijn hoek... Tien minuten later reed het hele gezelschap in vliegende ren de heuvels af, steeds maar omziend over de rechterschouder, waarachter het kasteel nog zichtbaar was in de avond...

Diezelfde nacht droomde Hugo. De oubliette was vergaan, het kasteel ingestort. Kinderen speelden rondom de diepe kuil waar het had gestaan, en wierpen bloemen, vruchten en brandende kaarsen naar beneden. Dan schaarden zij zich, in het wit gekleed als eerste communicanten, of kleurig zoals de vrouwen, onder wier blik hij vroeger in toernooien gevochten had, in lange, guirlandeachtige reien achter elkaar, zongen een lied uit zijn jeugd, volvoerden een rondedans, en verdwenen zorgeloos. Hij daalde in de aarde af – keldertrappen bloot aan de lucht – om onder bloemen en vruchten naar de vroegere lichamen te graven, die daar nog moesten zijn. Maar hij stuitte op beenderen, doodshoofden, van mensen en dieren, en werd toen zelf bedolven onder een nieuwe, bonte regen van over de rand. Want de kinderen waren teruggekomen, dansten weer in het rond, langzamer, plechtiger nu; ze hoopten van boven af hun bloemen, ruikers, kransen op zijn lichaam, dat zo, zoet geurend, donker en machteloos, al verder in de diepte weggleed. Maar de rust was goed zo, het scheen een grote veiligheid niet dieper te kunnen zinken dan dit graf, hoewel hij er nog aan wennen moest niemand onder zich te weten, en boven zich de gehele wereld. Hij ontspande, en gaf alles uit handen. Daar vielen de laatste bloemen, en de laatste echo's bereikten hem van het gezang, dat tegen de wanden brak.

Weken lang leefde hij in barre onrust. Overal vermoedde hij verraad, iedere ruiter, die in de verte over de heuvels reed, of langs de rivier, was een vijand, een spion, een bode van de bisschop, die hem zijn nieuw lot kwam aanzeggen. Hij zou in de ban gedaan, vogelvrij verklaard worden! Van de dingen, die hij op die avond gezegd had, wist hij zich weinig meer te herinneren, en van zijn blasfemische uitlating helemaal niets. Toch moest hij zich blootgegeven hebben, voelde hij. Zijn enige verontschuldiging: dat hij dronken was geweest, dakte hij nog aan door van dag tot dag door te gaan met drinken: zijn mannen zouden dan kunnen getuigen, dat hij immers altijd dronkemanstaal sprak, dat hij dus maar half aansprakelijk was. Kon hij 's nachts niet opgelicht worden? Pijnlijk nauwkeurig nam hij zijn voorzorgsmaatregelen. Van alles wat de bisschop hem zou kunnen aandoen dachtte hij alleen de scheiding van de oubliette, meer dan gevangenschap, marteling of kerkelijke vervloeking. Zonder de oubliette kon hij niet leven; de dood zelf was niet het ergste, maar wel de gruwelijke onzekerheid, die aan de dood voorafging, het machteloos wachten op het onvoorziene. Weinig zag men hem in deze tijd in de onderaardse gangen afdalen, maar hij zorgde voor steeds nieuwe aanvoer. De kleinste wandeling buiten het kasteel stond gelijk met een onverantwoordelijke uitdaging aan de dood: zijn mannen kregen dan ook bevel hem bij de geringste kneuzing zonder dralen op het slotplein, dus boven de oubliette, neer te leggen, zoals men het die jager had gedaan. Langere tochten maakte hij alleen in roes, joeg dan op herten of wilde zwijnen, maar schoot ook wel op een omnevelde boomstronk, die hij voor het dier aanzag. Soms schreeuwde hij midden in de nacht. Herhaaldelijk gaf hij bevel, vijf of tien gevangenen van het leven te beroven, en sliep dan een paar nachten rustiger. Men berichtte hem over hevig gekerm, gerochel, dat uit de oubliette opsteeg. Dan staakte hij zelfs zijn stil drinken voor een dag, geheel gerustgesteld. Lusteloosheid of angst voor de bisschop deed hem weer opnieuw beginnen. Op een van zijn tochten ontmoette hij ridders van naburige kastelen, die zich vermaakten met zijn zinneloze woede op boom en beest, maar die zich bij hem aansloten, toen ze merkten welk een stevige drinker hij was. Gezamenlijk hielden ze een straftocht tegen rovers; het leeuwenandeel was voor Hugo: gevangenen voor de oubliette. Voor weinig ter wereld schenen deze nieuwe vrienden vervaard, en hun goddeloos gebral verdreef zijn verveling. Drinkgelagen wisselden de jachtpartijen af, en na enige weken besloot hij op het kasteel een groot feest te geven.

Nog dampte het hert over een ruïne van schalen, glazen en vruchten. Walmende kaarsen beschenen het ruwe gezelschap. De wijn vloot reeds evenzeer over het ammelaken als in de kelen. Zij waren met hun vijven; de bedienden hadden zich teruggetrokken. Bandeloos werd er gevloekt en gelasterd, hun zware laarzen sloegen op de grond, onregelmatig door elkaar, of als begeleiding der woeste tafelliederden. In de toren was de burchtvrouw veilig voor baldadigheid. Vooral ridder Alarik, een scherp man, wild en toornig steeds, nu bevlamd door drank, trad op de voorgrond tijdens twistgesprekken, die meer en meer hun speels karakter verloren hadden. Ten slotte waagde men zelfs een toespeling op de oubliette van het kasteel waar zij te gast waren. Men sprak over het bezienswaardig onderaards klooster van ridder Hugo, of over zijn stal met vetgemeste biggen, en ook de naam van de bisschop werd niet vergeten. En allen keken zij naar de gastheer, terwijl zij zo spraken. Voor het eerst had men openlijk een toespeling gemaakt op zijn geheim, en in zijn bijzijn. Hoog richtte hij zich op, bedwong zich nog. Zijn toestand van beneveling sloeg om in koude woede. Zij zouden dan weten hoe het hier gesteld was, misschien zou het hun gelach en gebral in schrik doen verkeren.

Rustig sprak hij: 'Het is mij steeds gebleken, dat de mens het liefst en uitvoerigst over zaken uitweidt, waarvoor hij de grootste vrees koestert. Van slechte smaak intussen zou het getuigen, indien ik u, na dit zorgeloos gelag, uitnodigde mij te volgen naar mijn stal. Gij schijnt er maar een flauwe voorstelling van te hebben.' – Nog zwegen zij. Maar Alarik nam de handschoen op. 'Wij zijn tot alles bereid,' riep hij uitdagend. 'Wij ook, wij ook,' joelden de anderen, terwijl ze de glazen stuksloegen. Met een ruk stond Hugo op, en heette hen, hem te volgen. Het was twee uur in de nacht. 'Neem zwaard, boog en pijlen mee, raad ik u,' zei hij, nog op de drempel, 'en beveel uw ziel in handen van uw beschermheiligen en alle noodhelpers...' Nu daalde hij de trappen af, liep door de gangen, die hij zo vaak alleen gegaan was, de dronken bende op zijn hielen, Alarik het eerst, met grote passen schrijdend. Wapens hadden zij inderhaast bij hun knechten weggenomen, die in de gang sliepen. Hugo droeg een fakkel, als vanouds. En als vanouds stoven de kelderratten hem voor de voeten, tokkelde en klokte het water, glinsterde uitgezwete salpeter onder de huppelende schijnsels. Bij iedere hoek, die zij omsloegen, verplaatste zich met een ruk het massieve duister voor hun ogen. Hun lichamen weerkaatsten zich grillig en scherp in de plassen, vaag en vluchtig tegen muren en op verschillende hoogte gelegen zolderingen, die achtereenvolgens uit hout bestonden, uit steen, en uit leem. Toen zij eindelijk voor de twee deuren en de drie ronde gaten gekomen waren, scheen reeds veel van hun overmoed verdwenen te zijn. Maar Hugo nodigde hen uit dichterbij te treden. 'Indien gij de moed hebt op deze steen te klimmen,' voegde hij Alarik toe, 'zou ik misschien kunnen erkennen te boud gesproken te hebben.' – Zou Alarik dit durven? Wat zou hij zien, horen, ruiken? Maar te zeer werd hij beheerst door het verlangen hun iets verschrikkelijks te tonen en eindelijk, voor het eerst, de sluier op te lichten van zijn levensgeheim. Zo lang had hij in angst verkeerd, dat men dit geheim doorzien zou, dat de terugslag hem roekeloos maakte tot in het zinneloze. Alarik rukte een der anderen pijl en boog uit de hand, sprong naar voren, stapte op, en legde aan door het middelste gat. Minstens verwachtend, dat een lange spookhand te voorschijn zou komen om hem bij de nek te grijpen, mikte hij schuw, spande de snaar, en schoot. Uit de oubliette drong een kreet, van een vrouw, mogelijk een kind. Trots sprong Alarik van de steen af, en zette de boog neer. De drie anderen kwamen naar voren: 'Mij! Mij!' – 'Vrienden' zei de schutter opgelucht, 'de tweede, die zijn boog zo schoon laat zingen, zal voor dat prijslied beloond worden.' Hugo sprak geen woord, en hield de armen gekruist, somber, schijnbaar zonder deelname. Achter de muur klonk gekjammer, wanhopig klagend, toen een hevige vloek door alles heen. Allen schoten zij nu om beurten, en meestal was het raak. Men hoorde lopen, geschuifel, spatten, zuigen van modder aan blote voeten, weer een gil. Alarik was met de toorts naar boven gewaggeld om nieuwe pijlen en twee andere bogen te halen, ook bracht hij voedsel mee, vlees en vruchten. Een stuk hertenbout werd door een der openingen geschoven, en men smeedde de zware vruchten naar binnen. Weer spanden zij de boog, weer snorden de pijlen in alle richtingen, en van binnen uit klonken de kreten, het gezucht en het gesteun. Op dat ogenblik kwam, bleek en buiten adem, een van Hugo's dienaren aandraven: 'Heer! uw moeder sterft, kom snel!' Alarik trok af, geschrei bewees, dat het weer raak was. Hugo liep naar voren. De ridders hadden niet gehoord wat de knecht riep. Sterven? Sterven op dit kasteel? Dat kon niet zijn! Streng keek hij de man in de angstige trekken. Was het waarheid? Verloor de oubliette haar toverkracht? Ten gevolge van dit tartende spel wellicht? Dreigend ging hij op Alarik af en gebod hem op te

houden. Een vrees, zoals hij nooit gekend had, kwam over hem. Als zijn moeder stierf, was de bancirkel doorbroken, en alles onhoudbaar geworden voortaan! Maar Alarik, wiens toorn weer opflakkerde, lachte hem uit, en ging door met schieten, pijl na pijl; en de anderen volgden zijn voorbeeld, evenmin gehoor gevend aan het verbod. Besluiteloos was Hugo blijven staan, bevend van woede en angst. Terwijl drie van de vier bogen hun moordende toon van zich gaven, pulde uit het vierde gat, waarvoor Alarik geposteerd stond, een rond, vaag glimmend voorwerp. Het sprong, tuimelde te voorschijn; de ridders stoven in drie richtingen uiteen; Alarik viel; en in grote kringen, hoog en laag, vloog het nieuwe wezen langs de flambouwen, die in een paar hulzen waren neergezet, botste twee keer tegen de stenen muur en fladderde toen in de richting van de knecht.

Uit de oubliette drong een gesmoord steunen door, gevolgd door stilte. Twee van de ridders lagen te spartelen op de grond. Maar Alarik was opgestaan, en hoogrood, in gevechtshouding, hield hij zijn dolk voor zich uit, gereed om toe te stoten. 'De duivel!' schreeuwde de knecht, sloeg zijn handen voor zijn gezicht, achteruitwankelend, gevolgd door het klapwiekend monster, dat kleine ritselende bogen beschreef, en nog eens een grote, terug naar de flambouwen. Als in een droom keek Hugo toe. De vogels waren teruggekomen, zij fladderden nog, maar de jager zou ze vastspijkeren boven een stal, naast een hoefijzer... Was het de jager wel, was het niet een ander? De bisschop? Zijn vader? Maar het was Alarik, die dreigend op hem toeliep. 'Ik wil weten wat daarachter is. Voor de duivel ben ik evenmin bang als voor jou. Open die deur!' 'Open die deur!' galmde het in hem. Hij week achteruit, gevolgd door Alarik, die hem voortdurend in het oog hield over de opgeheven dolk heen. Het cirkelende voorwerp was teruggevlogen, en gonsde en flapte weer rond de flambouwen. 'Open die deur! Vlak bij hem was het woeste gezicht, en reeds sloeg de dolk hem twee-, driemaal in de linkerzijde. De gang kantelde, spartelende ridders, beschenen door flambouwen gleden in de diepte, waar hij ze klein zag worden als rode miniaturen. Dan steeg alles plotseling, steigerend, boog boven hem uit, op natuurlijke grootte, doch reeds sterk vervagend. Pijn voelde hij niet. Als een wemelende zuil, licht en kleurig, stond een vlucht vogels in de hemel, onder zich alleen nog het donkere cirkelen, dat nu dicht bij hem kwam, dat hij afweren moest. Het raakte zijn ogen, zijn haar... Nu zag hij niets meer. Nu verdween het donkere, cirkelende ding. Nu waren ook de vogels weggevlogen, als geschrokken van zijn brekende blik.

Toen men de volgende dag in de oubliette doordrong, vond men daar aan levende wezens alleen een groot aantal vleermuizen. In de modder en in vrij diepe waterpoelen lagen de lijken der gevangenen. Oppervlakkig bekeken waren er niet meer dan vijf door de pijlen gedood. Wellicht hadden anderen zelfmoord gepleegd, of waren verdronken, in hun pogingen zich aan de beschieting te onttrekken. Verreweg de meesten evenwel moesten al weken te voren gestorven zijn, door honger en uitputting, of door een besmettelijke ziekte. De stank was ondraaglijk. Men sloot de deur, spijkerde er een paar balken tegenaan, en metselde toen de drie vuistgrote gaten dicht, zodat ook de vleermuizen het wel niet lang meer zouden maken.

Verantwoording

Het verhaal *De oubliette* werd geschreven in 1932 en voor het eerst gepubliceerd in *Schrift 11* van Jaargang 10 van *De Vrije Bladen*.

Voor een nieuwe uitgave van deze novelle in de bundel *Stomme getuigen*, uitgegeven door uitgeverij Contact in 1946, werd de tekst ingrijpend gewijzigd.

Vestdijk bracht deze wijzigingen aan met pen en inkt in zijn eigen exemplaar van de *Vrije Bladen*.

Voor de uitgave van 1999 is de tekst van de bundel *Stomme getuigen* als uitgangspunt genomen. De tekst werd herspeld naar de spelling van 1995.

Vormgeving, tekening vleermuis en tekstverzorging: Mieke Vestdijk

MV-vignet: Helmut Salden

Lettertype: Arimo 12 pt.

ISBN 90-75663-23-4

Deze PDF versie 2016 is gemaakt door D. Vestdijk met behulp van OpenOffice en het omzetten van het oorspronkelijk WPD bestand naar .odt via Zamzar.

SIMON VESTDIJK

DE OUBLIETTE

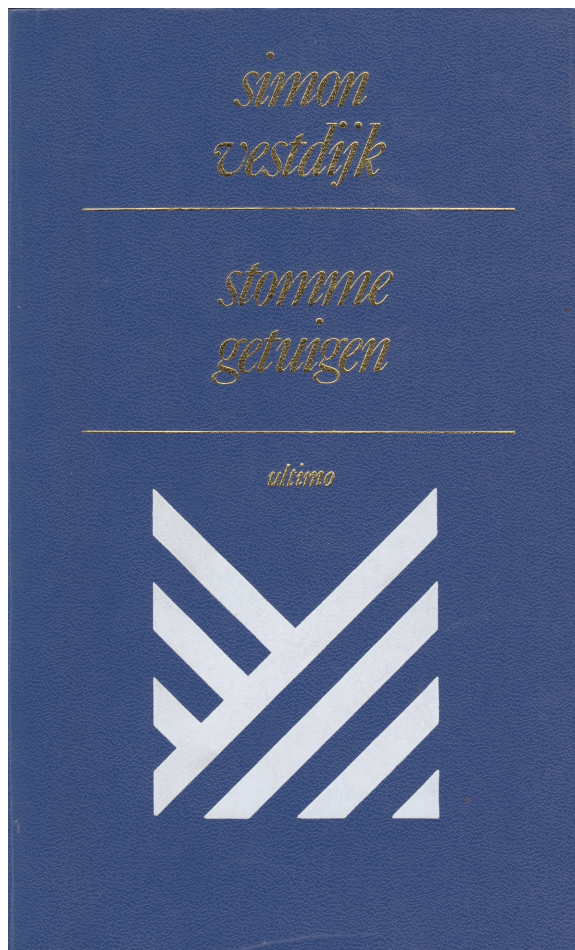

Copyright Foundation Simon Vestdijk
Doorn

Kaft uitgave 1999

Kaft De Vrije bladen 1933 – De oubliette

Kaft Stomme getuigen 6de druk 1974, Ultimo-reeks,
uitgeverij Contact, Amsterdam.